ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (πέμπτο τμήμα)
της 10ης Ιουλίου 1997 *

Στην υπόθεση C-373/95,

που έχει ως αντικείμενο αίτηση της Pretura circondariale di Venezia (Ιταλία) προς το Δικαστήριο, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΚ, με την οποία ζητείται, στο πλαίσιο των διαφορών που εκκρεμούν ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου μεταξύ

Federica Maso κ.λπ.,

Graziano Gazzetta κ.λπ.

και

Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS),

Repubblica italiana,

η έκδοση προδικαστικής αποφάσεως ως προς την ερμηνεία των άρθρων 2, 3, παράγραφος 2, 4, παράγραφοι 2 και 3, και 10 της οδηγίας 80/987/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 20ής Οκτωβρίου 1980, περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών σχετικά με την προστασία των μισθωτών σε περίπτωση αφερεγγυότητος του εργοδότη (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/004, σ. 35), καθώς και ως προς την ερμηνεία της αρχής περί ευθύνης του κράτους για τη ζημία που προκλήθηκε στους ιδιώτες από την εκ μέρους του υπαίτια παράβαση του κοινοτικού δικαίου,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ιταλική.

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (πέμπτο τμήμα),

συγκείμενο από τους J. C. Moitinho de Almeida, πρόεδρο τμήματος, L. Sevón, D. A. O. Edward, P. Jann και M. Wathelet (εισηγητή), δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: Γ. Κοσμάς
γραμματέας: L. Hewlett, υπάλληλος διοικήσεως,

λαμβάνοντας υπόψη τις γραπτές παρατηρήσεις που κατέθεσαν:

— οι ενάγοντες της κύριας δίκης, εκπροσωπούμενοι από τον G. Boscolo, δικηγόρο Βενετίας,

— το Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS), εκπροσωπούμενο από τους A. Todaro, L. Cantarini, δικηγόρους Ρώμης, και A. Mascia, δικηγόρο Βενετίας,

— η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον καθηγητή U. Leanza, προϊστάμενο της υπηρεσίας διπλωματικών διαφορών του Υπουργείου Εξωτερικών, επικουρούμενο από τον D. Del Gaizo, avvocato dello Stato,

— η Γερμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον R. Röder, Ministerialrat του Ομοσπονδιακού Υπουργείου Οικονομίας, και την S. Maass, Regierungsrätin z. A. του ίδιου υπουργείου,

— η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, εκπροσωπούμενη από την L. Nicoll, του Treasury Solicitor's Department, επικουρούμενη από τον N. Green, barrister,

— η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τη Μ. Πατακιά, μέλος της Νομικής Υπηρεσίας, και τον E. Altieri, δημόσιο υπάλληλο κράτους μέλους αποσπασμένο στην υπηρεσία αυτή,

έχοντας υπόψη την έκθεση ακροατηρίου,

αφού άκουσε τις προφορικές παρατηρήσεις των εναγόντων της κύριας δίκης, που εκπροσωπήθηκαν από τον δικηγόρο G. Boscolo, του Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS), που εκπροσωπήθηκε από τους A. Todaro και R. Sarto, δικηγόρο Ρώμης, καθώς και από τον V. Morielli, δικηγόρο Νεαπόλεως, της Ιταλικής Κυβερνήσεως, που εκπροσωπήθηκε από τον D. Del Gaizo, της Κυβερνήσεως του Ηνωμένου Βασιλείου, που εκπροσωπήθηκε από την L. Nicoll, επικουρούμενη από τον N. Green και τον S. Richards, barrister, και της Επιτροπής, που εκπροσωπήθηκε από τη M. Πατακιά, τον E. Altieri και τον L. Gusseti, μέλος της Νομικής Υπηρεσίας, κατά τη συνεδρίαση της 3ης Οκτωβρίου 1996,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 23ης Ιανουαρίου 1997,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Με διάταξη της 3ης Νοεμβρίου 1995, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 29 Νοεμβρίου 1994, η Pretura circondariale di Venezia υπέβαλε, δυνάμει του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΚ, τέσσερα προδικαστικά ερωτήματα ως προς την ερμηνεία των άρθρων 2, 3, παράγραφος 2, 4, παράγραφοι 2 και 3, και 10 της οδηγίας 80/987/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 20ής Οκτωβρίου 1980, περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών σχετικά με την προστασία των μισθωτών σε περίπτωση αφερεγγυότητος του εργοδότη (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/004, σ. 35, στο εξής: οδηγία), καθώς και ως προς την ερμηνεία της αρχής περί ευθύνης του κράτους για τη ζημία που προκλήθηκε στους ιδιώτες από την εκ μέρους του υπαίτια παράβαση του κοινοτικού δικαίου.

2 Τα ερωτήματα αυτά ανέκυψαν κατά την εκδίκαση της αγωγής με την οποία η F. Maso και ένδεκα άλλοι καθώς και η G. Gazzetta και δεκαεπτά άλλοι ζητούν από το εναγόμενο, το Istituto nazionale della previdenza sociale (στο εξής: INPS), να τους αποζημιώσει για τη ζημία που υπέστησαν λόγω της εκπρόθεσμης μεταφοράς της οδηγίας στο ιταλικό δίκαιο.

3 Σκοπός της οδηγίας είναι να εξασφαλιστεί στους εργαζομένους μισθωτούς ένα κοινοτικό κατώτατο όριο προστασίας σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη, χωρίς να θίγονται οι ευνοϊκότερες διατάξεις των νομοθεσιών των κρατών μελών. Προς τούτο η οδηγία προβλέπει, μεταξύ άλλων, ορισμένες ειδικές μορφές εγγυήσεως για την πληρωμή των μη καταβληθεισών αποδοχών τους.

4 Κατά το άρθρο 11, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας, τα κράτη μέλη είχαν την υποχρέωση να θέσουν σε ισχύ τις αναγκαίες νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις για τη συμμόρφωσή τους προς την οδηγία πριν από τις 23 Οκτωβρίου 1983.

5 Δεδομένου ότι η Ιταλική Δημοκρατία δεν είχε εκπληρώσει την υποχρέωσή της αυτή, το Δικαστήριο διαπίστωσε την παράβασή της με την απόφαση της 2ας Φεβρουαρίου 1989, 22/87, Επιτροπή κατά Ιταλίας (Συλλογή 1989, σ. 143).

6 Επιπλέον, με την απόφαση της 19ης Ιανουαρίου 1991, C-6/90 και C-9/90, Francovich I (Συλλογή 1991, σ. I-5357), το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι οι διατάξεις της οδηγίας που καθορίζουν τα δικαιώματα των εργαζομένων πρέπει να ερμηνεύονται υπό την έννοια, πρώτον, ότι οι ενδιαφερόμενοι δεν μπορούν να επικαλούνται έναντι του κράτους τα απορρέοντα από την οδηγία δικαιώματα ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, εφόσον δεν έχουν θεσπισθεί εμπροθέσμως μέτρα εφαρμογής, και, δεύτερον, ότι το κράτος μέλος υποχρεούται να αποκαθιστά τις ζημίες που έχουν προξενηθεί σε ιδιώτες λόγω της μη μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο.

7 Στις 27 Ιανουαρίου 1992 η Ιταλική Κυβέρνηση εξέδωσε, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 48 του εξουσιοδοτικού νόμου 428 της 29ης Δεκεμβρίου 1990, το νομοθετικό διάταγμα 80, με το οποίο η οδηγία μεταφέρθηκε στο ιταλικό δίκαιο [*GURI* (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ιταλικής Δημοκρατίας), αριθ. 36, της 13ης Φεβρουαρίου 1992, στο εξής: ιταλικό νομοθετικό διάταγμα).

8 Το άρθρο 2, παράγραφος 7, του ιταλικού νομοθετικού διατάγματος καθορίζει τις προϋποθέσεις καταβολής αποζημιώσεως για ζημίες που οφείλονται στην

εκπρόθεσμη μεταφορά οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο παραπέμποντας στις προϋποθέσεις που έχουν καθοριστεί, κατ' εφαρμογήν της οδηγίας, σχετικά με την υλοποίηση της υποχρεώσεως των οργανισμών εγγυήσεως προς πληρωμή των εργαζομένων που πλήττονται από την αφερεγγυότητα του εργοδότη τους. Η εν λόγω διάταξη έχει ως εξής:

«Για τον προσδιορισμό της αποζημιώσεως που ενδεχομένως οφείλεται, σε σχέση με τις μνημονευόμενες στο άρθρο 1, παράγραφος 1, διαδικασίες (δηλαδή την πτώχευση, τον προληπτικό πτωχευτικό συμβιβασμό, την αναγκαστική διοικητική εκκαθάριση και την έκτακτη διαχείριση των μεγάλων προβληματικών επιχειρήσεων), για τη ζημία που έχει προκληθεί από την παράλειψη εφαρμογής της οδηγίας 80/987/ΕΟΚ, ισχύουν οι προθεσμίες, τα μέτρα και οι τρόποι καταβολής που προβλέπονται στις παραγράφους 1, 2 και 4. Η αγωγή αποζημιώσεως πρέπει να ασκηθεί εντός έτους από την ημερομηνία ενάρξεως της ισχύος του παρόντος διατάγματος.»

9 Το άρθρο 2, παράγραφος 1, του ιταλικού νομοθετικού διατάγματος προβλέπει ότι η εγγύηση αφορά

«τις εκ της σχέσεως εργασίας απαιτήσεις, εκτός αυτών που γεννώνται λόγω λήξεως της σχέσεως εργασίας, οι οποίες αφορούν τους τρεις τελευταίους μήνες της σχέσεως εργασίας που περιλαμβάνονται εντός του δωδεκαμήνου που προηγείται:

a) της ημερομηνίας του μέτρου με το οποίο αποφασίζεται η έναρξη μιας από τις διαδικασίες που μνημονεύονται στην παράγραφο 1 του άρθρου 1».

10 Από τη διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι το δωδεκάμηνο στο οποίο αναφέρεται η ανωτέρω διάταξη υπολογίζεται αναδρομικά από την ημερομηνία της αποφάσεως περί κηρύξεως της οικείας επιχειρήσεως σε πτώχευση (ή ενός ανάλογου μέτρου περί κινήσεως διαδικασίας διαπιστώσεως της αφερεγγυότητας).

11 Εξάλλου, το άρθρο 2, παράγραφος 2, του ιταλικού νομοθετικού διατάγματος ορίζει τα εξής:

«Η πληρωμή που πραγματοποιείται κατά την παράγραφο 1 από το Fondo di garanzia δεν μπορεί να υπερβαίνει ποσό ίσο προς το τριπλάσιο του ανωτάτου μηνιαίου μισθού που χορηγείται ως έκτακτη παροχή από το Cassa integrazione, αφαιρουμένων των κρατήσεων κοινωνικής ασφαλίσεως και προνοίας.»

12 Το άρθρο 2, παράγραφος 4, στοιχείο c, προσθέτει ότι δεν επιτρέπεται η σώρευση του ανωτέρω ποσού με το επίδομα για εξεύρεση νέας εργασίας, το οποίο χορηγείται, κατ' εφαρμογήν του νόμου 223 της 23ης Ιουλίου 1991, εντός του τριμήνου που έπεται της λύσεως της εργασιακής σχέσεως.

13 Οι ενάγοντες της κύριας δίκης, των οποίων οι εργοδότες κηρύχθηκαν σε πτώχευση μετά τις 23 Οκτωβρίου 1983 και πριν από την έναρξη της ισχύος του νομοθετικού διατάγματος, άσκησαν αγωγή ενώπιον της Pretura circondariale di Venezia και ζήτησαν να υποχρεωθεί το INPS να αποκαταστήσει τη ζημία που υπέστησαν λόγω της εκπρόθεσμης μεταφοράς της οδηγίας στην ιταλική νομοθεσία.

14 Οι ενάγοντες ισχυρίστηκαν ότι η αποζημίωση έπρεπε να καλύψει το σύνολο των απαιτήσεών τους για τους τρεις τελευταίους μήνες της σχέσεως εργασίας τους, δηλαδή τους μηνιαίους μισθούς τους, τα αναλογούντα για κάθε μήνα από τον 13ο και 14ο μισθό ποσά, την αποζημίωση για τις μη ληφθείσες ημέρες άδειας, τους νόμιμους τόκους και την τιμαριθμική αναπροσαρμογή από την ημερομηνία πτωχεύσεως του εργοδότη τους.

15 Το αιτούν δικαστήριο εκφράζει αμφιβολίες για το αν το σύστημα αποζημιώσεων που έχει καθιερωθεί με το ιταλικό νομοθετικό διάταγμα συμβιβάζεται με την αρχή περί ευθύνης του κράτους για τις ζημίες που υφίστανται οι ιδιώτες λόγω παραβάσεως του κοινοτικού δικαίου, αρχή που συνάγεται από την προπαρατεθείσα απόφαση Francovich I, καθόσον το ιταλικό νομοθετικό διάταγμα περιορίζει εκ των υστέρων, και μάλιστα σε ορισμένες περιπτώσεις

σημαντικά, το ύψος της αποζημιώσεως που μπορούν να απαιτήσουν οι ζημιωθέντες. Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται επίσης κατά πόσον ορισμένες διατάξεις του νομοθετικού διατάγματος συμβιβάζονται με την οδηγία την οποία μεταφέρουν στο εσωτερικό δίκαιο.

16 Συναφώς πρέπει να υπομνησθούν οι κρίσιμες διατάξεις της οδηγίας.

17 Κατά το άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας, ο εργοδότης θεωρείται ότι βρίσκεται σε κατάσταση αφερεγγυότητας:

α) αν έχει ζητηθεί η έναρξη διαδικασίας συλλογικής ικανοποιήσεως των πιστωτών του εργοδότη, η οποία επιτρέπει να ληφθούν υπόψη οι απαιτήσεις που έχουν οι μισθωτοί έναντι του εργοδότη αυτού, και

β) αν η αρμόδια αρχή είτε αποφάσισε την έναρξη της διαδικασίας είτε διαπίστωσε ότι η επιχείρηση του εργοδότη έκλεισε οριστικά και ότι η ανεπάρκεια των διαθέσιμων στοιχείων του ενεργητικού δεν δικαιολογεί την έναρξη της διαδικασίας.

18 Το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας προβλέπει την υποχρέωση των κρατών μελών να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε οι οργανισμοί εγγυήσεως να διασφαλίζουν την εξόφληση των απαιτήσεων των μισθωτών που απορρέουν από συμβάσεις ή σχέσεις εργασίας και αφορούν την αμοιβή για χρόνο που προηγείται ορισμένης ημερομηνίας· κατά το άρθρο 3, παράγραφος 2, η ημερομηνία αυτή είναι, κατ' επιλογή των κρατών μελών, είτε η ημερομηνία επελεύσεως της αφερεγγυότητας του εργοδότη είτε η ημερομηνία γνωστοποιήσεως της απολύσεως του μισθωτού λόγω της αφερεγγυότητας αυτής είτε η ημερομηνία επελεύσεως της αφερεγγυότητας ή της λύσεως της συμβάσεως ή σχέσεως εργασίας που επέρχεται λόγω της αφερεγγυότητας.

19 Εντούτοις, κατά το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας, η πληρωμή μπορεί να περιορίζεται μόνο στις ανεξόφλητες απαιτήσεις για αμοιβές ορισμένων περιόδων, οι οποίες προσδιορίζονται ανάλογα με την επιλογή στην οποία έχουν προβεί τα κράτη μέλη κατ' εφαρμογήν του άρθρου 3, παράγραφος 2, και συγκεκριμένα ως εξής:

— οι τρεις τελευταίοι μήνες της συμβάσεως ή σχέσεως εργασίας εντός του εξαμήνου που προηγείται της ημερομηνίας επελεύσεως της αφερεγγυότητας του εργοδότη,

— οι τρεις τελευταίοι μήνες της συμβάσεως ή σχέσεως εργασίας που προηγούνται της ημερομηνίας γνωστοποιήσεως της οφειλόμενης στην αφερεγγυότητα του εργοδότη απολύσεως του μισθωτού,

— οι δεκαοκτώ τελευταίοι μήνες της συμβάσεως ή σχέσεως εργασίας που προηγούνται της ημερομηνίας επελεύσεως της αφερεγγυότητας ή της ημερομηνίας λύσεως της συμβάσεως ή σχέσεως εργασίας που οφείλεται στην αφερεγγυότητα, οπότε τα κράτη μέλη μπορούν να ορίσουν ότι η υποχρέωση πληρωμής καλύπτει μόνο τις αμοιβές μιας περιόδου οκτώ εβδομάδων ή περισσότερων επί μέρους περιόδων που έχουν συνολικά την ίδια διάρκεια.

20 Το άρθρο 4, παράγραφος 3, της οδηγίας επιτρέπει επίσης στα κράτη μέλη να καθορίζουν ένα ανώτατο όριο για τις πληρωμές, προς αποφυγή της καταβολής ποσών πέραν του κοινωνικού σκοπού της οδηγίας.

21 Κατά το άρθρο 9 της οδηγίας, τα κράτη μέλη μπορούν να εφαρμόζουν ή να θεσπίζουν ευνοϊκότερες διατάξεις για τους μισθωτούς.

22 Τέλος, το άρθρο 10 της οδηγίας προβλέπει, μεταξύ άλλων, ότι τα κράτη μέλη εξακολουθούν να έχουν την ευχέρεια «να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα που αποσκοπούν στην αποτροπή καταχρήσεων».

23 Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, το αιτούν δικαστήριο υπέβαλε στο Δικαστήριο τα εξής τέσσερα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Μπορεί το σύστημα της Συνθήκης ΕΚ, όπως περιγράφεται με την απόφαση Francovich, όσον αφορά την έναντι των ιδιωτών ευθύνη του κράτους μέλους που έχει παραβεί κοινοτικές υποχρεώσεις, να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι συμβιβάζεται με αυτό ένας κανόνας εσωτερικού δικαίου (το άρθρο 2, παράγραφος 7, σε συνδυσμό με την παράγραφο 4, του ιταλικού νομοθετικού διατάγματος υπ' αριθ. 80 της 27ης Ιανουαρίου 1992), ο οποίος περιορίζει εκ των υστέρων το ύψος της αποζημιώσεως για την ήδη επελθούσα ζημία;

2) Νοείται ως χρόνος "επελεύσεως της αφερεγγυότητας", κατά το άρθρο 3, παράγραφος 2, πρώτη περίπτωση, και το άρθρο 4, παράγραφος 2, πρώτη περίπτωση, της οδηγίας 80/987/ΕΟΚ, η ημερομηνία υποβολής της αιτήσεως περί ενάρξεως της διαδικασίας για τη συλλογική ικανοποίηση των πιστωτών του αφερεγγύου οφειλέτη από την περιουσία του ή η ημερομηνία ενάρξεως της εν λόγω διαδικασίας (ημερομηνίες οι οποίες αμφότερες μνημονεύονται στο άρθρο 2);

3) Μπορούν το άρθρο 4, παράγραφος 3, και το άρθρο 10 της οδηγίας να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι το κράτος μέλος μπορεί να αποκλείσει την εξόφληση των απαιτήσεων για αμοιβές που γεννήθηκαν πριν από την απόλυση, όταν ένα άλλο ευεργέτημα (εν προκειμένω το επίδομα για εξεύρεση νέας εργασίας, το οποίο προβλέπεται στα άρθρα 4 και 16 του ιταλικού νόμου υπ' αριθ. 223 της 23ης Ιουλίου 1991) χορηγείται κατά τους μήνες που ακολουθούν την απόλυση προς συνδρομή του εργαζομένου που έχει μείνει άνεργος;

4) Νοούνται ως "τρεις τελευταίοι μήνες της συμβάσεως εργασίας", κατά το άρθρο 4, παράγραφος 2, οι "τρεις τελευταίοι ημερολογιακοί μήνες" ή οι "τρεις μήνες που προηγούνται της παύσεως της σχέσεως εργασίας, ακόμη και αν η παύση αυτή επήλθε σε ενδιάμεση ημερομηνία του μήνα";»

Επί του παραδεκτού των προδικαστικών ερωτημάτων

24 Το INPS υποστηρίζει ότι στο κοινοτικό δίκαιο δεν απαντούν άλλα στοιχεία που να μπορούν να βοηθήσουν το εθνικό δικαστήριο στην επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης πέραν των στοιχείων που διασαφήνισε ήδη το Δικαστήριο με την προπαρατεθείσα απόφαση Francovich I.

25 Το INPS προσθέτει ότι το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να ερμηνεύει τις διατάξεις οδηγίας που δεν παράγουν άμεσα αποτελέσματα και ότι οι συγκρούσεις κοινοτικού προς εσωτερικό δίκαιο πρέπει να επιλύονται από το Corte costituzionale (ιταλικό συνταγματικό δικαστήριο), το οποίο έχει ήδη αποφανθεί επί του κύρους του άρθρου 2, παράγραφος 7, του ιταλικού νομοθετικού διατάγματος.

26 Κατά πάγια νομολογία, εναπόκειται αποκλειστικά στα εθνικά δικαστήρια, τα οποία επιλαμβάνονται διαφοράς και πρέπει να αναλαμβάνουν την ευθύνη της εκδοθησομένης δικαστικής αποφάσεως, να εκτιμούν, ενόψει των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε υποθέσεως, τόσο αν είναι αναγκαία η έκδοση προδικαστικής αποφάσεως προκειμένου να είναι σε θέση να αποφανθούν τα ίδια, όσο και αν τα ερωτήματα που υποβάλλουν στο Δικαστήριο ασκούν επιρροή επί της διαφοράς της κύριας δίκης (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 21ης Μαρτίου 1996, C-297/94, Bruyère κ.λπ., Συλλογή 1996, σ. I-1551, σκέψη 19). Μόνον εφόσον προκύπτει προδήλως ότι η ερμηνεία ή η εκτίμηση του κύρους ενός κοινοτικού κανόνα την οποία ζητεί το εθνικό δικαστήριο δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, η αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως μπορεί να απορριφθεί ως απαράδεκτη (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 1995, C-415/93, Bosman, Συλλογή 1995, σ. I-4921, σκέψη 61).

27 Εν προκειμένω αρκεί η διαπίστωση ότι το σύστημα που προέβλεψε το ιταλικό νομοθετικό διάταγμα για την αποζημίωση των εργαζομένων λόγω εκπρόθεσμης μεταφοράς της οδηγίας στην ιταλική έννομη τάξη παραπέμπει ρητά στις διατάξεις του διατάγματος αυτού με τις οποίες πραγματοποιήθηκε η εν λόγω μεταφορά και ότι το αιτούν δικαστήριο έκρινε αναγκαίο να ζητήσει από το Δικαστήριο τα αναγόμενα στο κοινοτικό δίκαιο ερμηνευτικά στοιχεία, προκειμένου να εκτιμήσει κατά πόσον οι επίμαχες εθνικές διατάξεις και η εφαρμογή τους από το INPS στην προκειμένη περίπτωση είναι σύμφωνες προς το κοινοτικό δίκαιο.

28 Εξάλλου, κατά το άρθρο 177 της Συνθήκης, το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να αποφαίνεται με προδικαστικές αποφάσεις επί της ερμηνείας των πράξεων των οργάνων της Κοινότητας, ανεξαρτήτως του αν οι πράξεις αυτές έχουν απευθείας εφαρμογή ή όχι (απόφαση της 20ής Μαΐου 1976, 111/75, Mazzalai, Συλλογή τόμος 1976, σ. 271, σκέψη 7).

29 Κατά συνέπεια, οι αντιρρήσεις που προέβαλε το INPS ως προς το παραδεκτό των προδικαστικών ερωτημάτων και ως προς την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου δεν μπορούν να γίνουν δεκτές.

30 Η Ιταλική Κυβέρνηση φρονεί ότι η διάταξη περί παραπομπής δεν περιέχει τα πραγματικά στοιχεία που θα ήσαν αναγκαία αφενός για να υποβάλουν παρατηρήσεις κατά το άρθρο 20 του Οργανισμού του Δικαστηρίου οι κυβερνήσεις των κρατών μελών και οι άλλοι ενδιαφερόμενοι και αφετέρου για να δώσει την προσήκουσα λύση το Δικαστήριο. Για τον λόγο αυτό η αίτηση πρέπει να απορριφθεί ως απαράδεκτη.

31 Συναφώς, από τις σκέψεις 1 έως 14 της παρούσας αποφάσεως και από τις παρατηρήσεις που υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο, μεταξύ των άλλων και από την ίδια την Ιταλική Κυβέρνηση, προκύπτει ότι η κυβέρνηση αυτή καθώς και οι κυβερνήσεις των άλλων κρατών μελών, τα κοινοτικά όργανα και οι λοιποί ενδιαφερόμενοι γνωρίζουν επαρκώς, χάρη στη διάταξη περί παραπομπής, το πραγματικό και κανονιστικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται τα προδικαστικά ερωτήματα.

32 Κατά συνέπεια, οι αντιρρήσεις της Ιταλικής Κυβερνήσεως ως προς το παραδεκτό της αιτήσεως εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως πρέπει να απορριφθούν. Συνεπώς πρέπει να δοθεί απάντηση στα υποβληθέντα ερωτήματα.

Επί του πρώτου ερωτήματος

33 Με το πρώτο ερώτημα το αιτούν δικαστήριο ερωτά κατ' ουσίαν αν ένα κράτος μέλος μπορεί, στο πλαίσιο της αποκαταστάσεως της ζημίας που έχουν υποστεί οι εργαζόμενοι λόγω της εκπρόθεσμης μεταφοράς της οδηγίας, να εφαρμόσει αναδρομικά στην περίπτωσή τους τα εκτελεστικά μέτρα που θέσπισε εκπρόθεσμα, περιλαμβανομένων των κανόνων περί απαγορεύσεως της σωρεύσεως ή των άλλων περιορισμών της υποχρεώσεως του οργανισμού εγγυήσεως προς πληρωμή τους οποίους προβλέπουν τα μέτρα αυτά.

34 Συναφώς πρέπει να υπενθυμιστεί ότι, όπως επανειλημμένα έχει δεχθεί το Δικαστήριο, η αρχή της ευθύνης του κράτους για τις ζημίες που προκαλούνται στους ιδιώτες από παραβάσεις του κοινοτικού δικαίου για τις οποίες είναι το ίδιο υπαίτιο είναι σύμφυτη προς το σύστημα της Συνθήκης (προπαρατεθείσα απόφαση Francovich I, σκέψη 35, αποφάσεις της 5ης Μαρτίου 1996, C-46/93 και C-48/93, Brasserie du pêcheur και Factortame, Συλλογή 1996, σ. I-1029, σκέψη 31, της 26ης Μαρτίου 1996, C-392/93, British Telecommunications, Συλλογή 1996, σ. I-1631, σκέψη 38, της 23ης Μαΐου 1996, C-5/94, Hedley Lomas, Συλλογή 1996, σ. I-2553, σκέψη 24, και της 8ης Οκτωβρίου 1996, C-178/94, C-179/94, C-188/94, C-189/94 και C-190/94, Dillenkofer κ.λπ., Συλλογή 1996, σ. I-4845, σκέψη 20).

35 Όσον αφορά τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες ένα κράτος μέλος έχει την υποχρέωση αποκαταστάσεως των εν λόγω ζημιών, από την ανωτέρω παρατεθείσα νομολογία προκύπτει ότι είναι τρεις: ο παραβιαζόμενος κανόνας δικαίου πρέπει να αποσκοπεί στην απονομή δικαιωμάτων στους ιδιώτες, η παράβαση να είναι κατάφωρη και να υφίσταται άμεση αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της παραβάσεως της υποχρεώσεως του κράτους και της βλάβης που υπέστησαν οι ζημιωθέντες (προπαρατεθείσες αποφάσεις Brasserie du pêcheur και Factortame, σκέψη 51, British Telecommunications, σκέψη 39, Hedley Lomas, σκέψη 25, και Dillenkofer κ.λπ., σκέψη 21). Η εκτίμηση των προϋποθέσεων αυτών εξαρτάται από το είδος κάθε περιπτώσεως (απόφαση Dillenkofer κ.λπ., σκέψη 24).

36 Όσον αφορά την έκταση της υποχρεώσεως αποζημιώσεως που βαρύνει το κράτος μέλος στο οποίο καταλογίζεται η παράβαση, από τη σκέψη 82 της προπαρατεθείσας αποφάσεως Brasserie du pêcheur και Factortame προκύπτει ότι η αποζημίωση πρέπει να είναι ανάλογη προς την προξενηθείσα ζημία, ώστε να εξασφαλίζεται αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων των ζημιωθέντων ιδιωτών.

37 Τέλος, από πάγια νομολογία που έχει διαμορφωθεί μετά την έκδοση της προπαρατεθείσας αποφάσεως Francovich I (σκέψεις 41 έως 43) προκύπτει ότι, υπό την επιφύλαξη των ανωτέρω, το κράτος υποχρεούται να αποκαθιστά τις συνέπειες της προκληθείσας ζημίας στο πλαίσιο του εθνικού δικαίου περί ευθύνης, οι προϋποθέσεις όμως που ορίζουν οι εθνικές νομοθεσίες σχετικά με την αποκατάσταση των ζημιών δεν επιτρέπεται να είναι λιγότερο ευνοϊκές από εκείνες που αφορούν παρόμοιες απαιτήσεις στηριζόμενες στο εσωτερικό δίκαιο ούτε να έχουν διαμορφωθεί κατά τρόπο ώστε να καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή εξαιρετικά δυσχερή την επίτευξη αποζημιώσεως.

38 Συναφώς το Δικαστήριο έχει ήδη δεχθεί, με την προπαρατεθείσα απόφαση Francovich I, σκέψη 46, ότι το κράτος μέλος υποχρεούται να αποκαθιστά τις ζημίες που προκαλούνται στους ιδιώτες λόγω της μη εμπρόθεσμης μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο.

39 Όσον αφορά την έκταση της υποχρεώσεως αποκαταστάσεως της ζημίας που έχει προκληθεί από την εν λόγω παράβαση, επισημαίνεται ότι η πλήρης και αναδρομική εφαρμογή των μέτρων εκτελέσεως της οδηγίας στους εργαζομένους που έχουν θιγεί από την εκπρόθεσμη μεταφορά της παρέχει κατ' αρχήν τη δυνατότητα εξαλείψεως των επιζήμιων συνεπειών της παραβάσεως του κοινοτικού δικαίου, υπό τον όρον ότι η οδηγία έχει μεταφερθεί προσηκόντως στο εσωτερικό δίκαιο. Η εφαρμογή αυτή θα πρέπει δηλαδή να έχει ως αποτέλεσμα να διασφαλίζει τα δικαιώματα που θα είχαν οι εργαζόμενοι αυτοί σε περίπτωση εμπρόθεσμης μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο (βλ. επίσης τη σημερινή απόφαση C-94/95 και C-95/95, Bonifaci κ.λπ. και Berto κ.λπ., Συλλογή 1997, σ. I-3969, σκέψεις 51 έως 54).

40 Η πλήρης και αναδρομική εφαρμογή των μέτρων εκτελέσεως της οδηγίας συνεπάγεται κατ' ανάγκη ότι μπορούν επίσης να εφαρμόζονται οι κανόνες περί απαγορεύσεως της σωρεύσεως που περιέχονται ενδεχομένως στην πράξη μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο, εφόσον οι κανόνες αυτοί δεν θίγουν τα δικαιώματα που παρέχει στους ιδιώτες η οδηγία, καθώς επίσης και οι περιορισμοί της υποχρεώσεως του οργανισμού εγγυήσεως προς πληρωμή, υπό τους όρους και τις προϋποθέσεις που προβλέπονται στην οδηγία, εφόσον το κράτος μέλος έχει πράγματι περιορίσει την υποχρέωση αυτή κατά τη μεταφορά της οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη.

41 Εντούτοις, στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται, κατά την εκδίκαση της διαφοράς της οποίας έχει επιληφθεί, να μεριμνήσει, λαμβάνοντας υπόψη τις αρχές που συνάγονται από τη νομολογία του Δικαστηρίου και παρατίθενται ανωτέρω στις σκέψεις 34 έως 37 της παρούσας αποφάσεως, ώστε η αποκατάσταση της ζημίας να είναι η προσήκουσα. Η πλήρης, νομότυπη και αναδρομική εφαρμογή των μέτρων εκτελέσεως της οδηγίας αρκεί κατά κανόνα προς τούτο, εκτός αν οι ζημιωθέντες αποδείξουν ότι έχουν υποστεί επιπλέον ζημίες λόγω του ότι δεν τους δόθηκαν σε εύθετο χρόνο τα χρηματικά οφέλη που εγγυάται η οδηγία, ζημίες για τις οποίες πρέπει συνεπώς να καταβληθεί επίσης αποζημίωση.

42 Κατά συνέπεια, στο πρώτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι ένα κράτος μέλος μπορεί, στο πλαίσιο της αποκαταστάσεως της ζημίας που έχουν υποστεί οι εργαζόμενοι λόγω της εκπρόθεσμης μεταφοράς της οδηγίας, να εφαρμόσει αναδρομικά στην περίπτωσή τους τα εκτελεστικά μέτρα που θέσπισε εκπρόθεσμα, περιλαμβανομένων των κανόνων περί απαγορεύσεως της σωρεύσεως ή των άλλων περιορισμών της υποχρεώσεως του οργανισμού εγγυήσεως προς πληρωμή, υπό τον όρον ότι η οδηγία έχει μεταφερθεί προσηκόντως στο εσωτερικό δίκαιο. Εντούτοις, στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να μεριμνά ώστε η αποκατάσταση της ζημίας να είναι η προσήκουσα. Η πλήρης, νομότυπη και αναδρομική εφαρμογή των μέτρων εκτελέσεως της οδηγίας αρκεί κατά κανόνα προς τούτο, εκτός αν οι ζημιωθέντες αποδείξουν ότι έχουν υποστεί επιπλέον ζημίες λόγω του ότι δεν τους δόθηκαν σε εύθετο χρόνο τα χρηματικά οφέλη που εγγυάται η οδηγία, ζημίες για τις οποίες πρέπει συνεπώς να καταβληθεί επίσης αποζημίωση.

Επί του δευτέρου ερωτήματος

43 Με το δεύτερο ερώτημα το αιτούν δικαστήριο θέτει κατ' ουσίαν το ζήτημα της σημασίας της έννοιας «επέλευση της αφερεγγυότητας του εργοδότη», η οποία χρησιμοποιείται στα άρθρα 3, παράγραφος 2, και 4, παράγραφος 2, της οδηγίας· ειδικότερα, διερωτάται αν η επέλευση της αφερεγγυότητας του εργοδότη, υπό την έννοια των διατάξεων αυτών, συμπίπτει με την ημερομηνία της αιτήσεως κινήσεως της διαδικασίας συλλογικής ικανοποιήσεως ή με την ημερομηνία της αποφάσεως περί κινήσεως της εν λόγω διαδικασίας, στις οποίες αναφέρεται το άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας.

44 Επιβάλλεται κατ' αρχάς να υπενθυμιστεί ότι, με την απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 1995, C-479/93, Francovich II (Συλλογή 1995, σ. I-3843, σκέψη 18), το Δικαστήριο δέχθηκε ότι από τη διατύπωση του άρθρου 2, παράγραφος 1, της οδηγίας προκύπτει ότι, για να θεωρηθεί ότι ένας εργοδότης τελεί σε κατάσταση αφερεγγυότητας, είναι αναγκαίο, πρώτον, οι νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις του οικείου κράτους μέλους να προβλέπουν διαδικασία στρεφόμενη κατά της περιουσίας του εργοδότη και αποβλέπουσα στη συλλογική ικανοποίηση των πιστωτών του, δεύτερον, να επιτρέπεται, στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής, να λαμβάνονται υπόψη οι απαιτήσεις των μισθωτών που απορρέουν από συμβάσεις ή σχέσεις εργασίας, τρίτον, να έχει ζητηθεί η κίνηση της διαδικασίας και, τέταρτον, η αρμόδια αρχή, σύμφωνα με τις προαναφερθείσες εθνικές διατάξεις, να έχει αποφασίσει την κίνηση της διαδικασίας ή να έχει διαπιστώσει ότι η επιχείρηση ή η εγκατάσταση του εργοδότη έκλεισε οριστικά και ότι η ανεπάρκεια των διαθέσιμων στοιχείων του ενεργητικού δεν δικαιολογεί την κίνηση της διαδικασίας.

45 Συνάγεται συνεπώς ότι, για να έχει εφαρμογή η οδηγία, πρέπει να έχουν επέλθει δύο γεγονότα: πρώτον, να έχει υποβληθεί στην αρμόδια εθνική αρχή αίτηση κινήσεως διαδικασίας συλλογικής ικανοποιήσεως και, δεύτερον, είτε να έχει ληφθεί απόφαση περί κινήσεως τέτοιας διαδικασίας είτε να έχει διαπιστωθεί το κλείσιμο της επιχειρήσεως, σε περίπτωση ανεπάρκειας του ενεργητικού.

46 Μολονότι η επέλευση αυτών των δύο γεγονότων, στα οποία αναφέρεται το άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας, αποτελεί προϋπόθεση για να ισχύσει η προβλεπόμενη από την οδηγία εγγύηση, εντούτοις δεν μπορεί να χρησιμεύει ως βάση προσδιορισμού των ανεξόφλητων απαιτήσεων για τις οποίες ισχύει η εν λόγω εγγύηση. Το ζήτημα αυτό διέπεται από τα άρθρα 3 και 4 της οδηγίας, τα οποία κάνουν λόγο για ορισμένη ημερομηνία, η οποία πρέπει κατ' ανάγκη να είναι η ίδια και πριν από την οποία πρέπει να έχουν συμπληρωθεί οι κατά την έννοια των άρθρων αυτών περίοδοι αναφοράς.

47 Το άρθρο 3 της οδηγίας παρέχει συνεπώς στα κράτη μέλη την ευχέρεια να επιλέξουν, μεταξύ διαφόρων δυνατοτήτων, την ημερομηνία μέχρι την οποία ισχύει η εγγύηση για τις μη καταβληθείσες αμοιβές. Βάσει ακριβώς της επι-

λογής αυτής των κρατών μελών, το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας προσδιορίζει τις ανεξόφλητες απαιτήσεις που θα πρέπει οπωσδήποτε να καλύπτονται από την υποχρέωση εγγυήσεως σε περίπτωση που, όπως εν προκειμένω, ένα κράτος μέλος αποφασίσει να περιορίσει χρονικά την εγγύηση αυτή κατ' εφαρμογήν του άρθρου 4, παράγραφος 1.

48 Εν προκειμένω η Ιταλική Δημοκρατία επέλεξε την ημερομηνία επελεύσεως της αφερεγγυότητας του εργοδότη, η οποία προβλέπεται στα άρθρα 3, παράγραφος 2, πρώτη περίπτωση, και 4, παράγραφος 2, πρώτη περίπτωση, ενώ επεξέτεινε την περίοδο αναφοράς από έξι σε δώδεκα μήνες.

49 Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι, μολονότι η εφαρμογή του συστήματος προστασίας των εργαζομένων, το οποίο καθιερώνει η οδηγία, απαιτεί τόσο την υποβολή αιτήσεως κινήσεως διαδικασίας συλλογικής ικανοποιήσεως, η οποία διεξάγεται σύμφωνα με τη νομοθεσία του οικείου κράτους μέλους, όσο και την έκδοση ρητής αποφάσεως περί κινήσεως τέτοιας διαδικασίας, ο προσδιορισμός των ανεξόφλητων απαιτήσεων τις οποίες καλύπτει η προβλεπόμενη από την οδηγία εγγύηση πραγματοποιείται, κατά το άρθρο 3, παράγραφος 2, πρώτη περίπτωση, και το άρθρο 4, παράγραφος 2, σε σχέση προς την επέλευση της αφερεγγυότητας του εργοδότη, η οποία δεν συμπίπτει κατ' ανάγκη με την ημερομηνία εκδόσεως της εν λόγω αποφάσεως.

50 Πράγματι, όπως εξάλλου συνάγεται από τα περιστατικά της προκειμένης υποθέσεως, η απόφαση περί κινήσεως της διαδικασίας συλλογικής ικανοποιήσεως ή, πιο συγκεκριμένα, η δικαστική απόφαση κηρύξεως του εργοδότη σε πτώχευση στη συγκεκριμένη υπόθεση ενδέχεται να εκδοθεί πολύ μετά την υποβολή της αιτήσεως περί κινήσεως της διαδικασίας ή μάλιστα μετά τη λήξη των περιόδων απασχολήσεως τις οποίες αφορούν οι μη καταβληθείσες αμοιβές, πράγμα που σημαίνει ότι, αν η επέλευση της αφερεγγυότητας του εργοδότη εξαρτιόταν από τη συνδρομή των προϋποθέσεων του άρθρου 2, παράγραφος 1, της οδηγίας, η καταβολή των αμοιβών αυτών θα μπορούσε, ενόψει των κατά το άρθρο 4, παράγραφος 2, χρονικών περιορισμών, να μην καλύπτεται ποτέ από την εγγύηση που προβλέπει η οδηγία, και μάλιστα για λόγους που είναι ενδεχομένως ανεξάρτητοι από τη συμπεριφορά των εργαζομένων. Η τελευταία αυτή συνέπεια θα αντέβαινε προς τον σκοπό της οδηγίας, ο οποίος, όπως προκύπτει από την πρώτη αιτιολογική σκέψη της, συνίσταται στη διασφάλιση ενός κοινοτικού κατώτατου ορίου προστασίας των μισθωτών εργαζομένων σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη.

51 Η έννοια της επελεύσεως της αφερεγγυότητας του εργοδότη δεν μπορεί εντούτοις να εξομοιώνεται άνευ ετέρου, όπως υποστηρίζουν οι ενάγοντες, προς την έναρξη της περιόδου παύσεως της πληρωμής των αμοιβών. Συγκεκριμένα, τα άρθρα 3 και 4, παράγραφος 2, αναφέρονται, προκειμένου να προσδιορίσουν τις ανεξόφλητες απαιτήσεις που, κατά την οδηγία, καλύπτονται από την εγγύηση, σε χρονικά διαστήματα που προηγούνται της ημερομηνίας επελεύσεως της αφερεγγυότητας. Αν όμως γινόταν δεκτή η άποψη των εναγόντων, θα έπρεπε να γίνει δεκτό ότι πριν από την ημερομηνία αυτή ο εργοδότης δεν έχει, εξ ορισμού, παύσει την πληρωμή των αμοιβών, πράγμα που θα είχε ως συνέπεια να μην έχουν πλέον κανένα ουσιαστικό περιεχόμενο τα άρθρα 3 και 4, παράγραφος 2.

52 Αν ληφθούν υπόψη αφενός ο κοινωνικός σκοπός της οδηγίας και αφετέρου η ανάγκη επακριβούς καθορισμού των περιόδων αναφοράς προς τις οποίες η οδηγία συναρτά έννομα αποτελέσματα, η έννοια «ημερομηνία επελεύσεως της αφερεγγυότητας του εργοδότη», η οποία χρησιμοποιείται στα άρθρα 3, παράγραφος 2, και 4, παράγραφος 2, της οδηγίας, πρέπει να ερμηνευθεί ως σημαίνουσα την ημερομηνία της αιτήσεως κινήσεως της διαδικασίας συλλογικής ικανοποιήσεως, εξυπακουομένου ότι η εγγύηση δεν παρέχεται πριν από την έκδοση της αποφάσεως περί κινήσεως της διαδικασίας αυτής ή τη διαπίστωση του οριστικού κλεισίματος της επιχειρήσεως, σε περίπτωση ανεπάρκειας του ενεργητικού.

53 Ο ορισμός αυτός όμως της έννοιας της επελεύσεως της αφερεγγυότητας του εργοδότη δεν μπορεί να αποτελέσει εμπόδιο στην εκ μέρους των κρατών μελών άσκηση της ευχέρειας που τους παρέχει το άρθρο 9 της οδηγίας να εφαρμόζουν ή να θεσπίζουν ευνοϊκότερες διατάξεις για τους εργαζομένους, ιδιαίτερα για την κάλυψη των μη καταβληθεισών αμοιβών σχετικά με περιόδους μεταγενέστερες της υποβολής της αιτήσεως κινήσεως της διαδικασίας συλλογικής ικανοποιήσεως (βλ. τη σημερινή απόφαση Bonifaci κ.λπ. και Berto κ.λπ., όπ.π., σκέψεις 36 έως 43).

54 Κατά συνέπεια, στο δεύτερο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η «επέλευση της αφερεγγυότητας του εργοδότη» κατά τα άρθρα 3, παράγραφος 2, και 4, παράγραφος 2, της οδηγίας συμπίπτει με την ημερομηνία της αιτήσεως κινήσεως της διαδικασίας συλλογικής ικανοποιήσεως, εξυπακουομένου ότι η εγγύηση δεν παρέχεται πριν από την έκδοση της αποφάσεως περί κινήσεως της διαδικασίας αυτής ή τη διαπίστωση του οριστικού κλεισίματος της επιχειρήσεως, σε περίπτωση ανεπάρκειας του ενεργητικού.

Επί του τρίτου ερωτήματος

55 Με το τρίτο ερώτημα το αιτούν δικαστήριο ερωτά κατ' ουσίαν αν τα άρθρα 4, παράγραφος 3, και 10 της οδηγίας έχουν την έννοια ότι ένα κράτος μέλος μπορεί να απαγορεύει τη σώρευση των ποσών που εγγυάται η οδηγία με επιδόματα σαν το επίδομα για εξεύρεση νέας εργασίας το οποίο προβλέπουν τα άρθρα 4 και 16 του ιταλικού νόμου 223 της 23ης Ιουλίου 1991 και του οποίου σκοπός είναι η κάλυψη των αναγκών του απολυθέντος εργαζομένου κατά τη διάρκεια των τριών μηνών που έπονται της λύσεως της εργασιακής σχέσεως.

56 Συναφώς πρέπει να υπενθυμιστεί ότι το άρθρο 4, παράγραφος 3, της οδηγίας προβλέπει την ευχέρεια των κρατών μελών να καθορίζουν ένα ανώτατο όριο για την εγγύηση της πληρωμής των ανεξόφλητων απαιτήσεων των μισθωτών, ώστε να αποφεύγεται η καταβολή ποσών πέρα από τα πλαίσια του κοινωνικού σκοπού της οδηγίας. Ο σκοπός αυτός, όπως υπενθυμίστηκε ανωτέρω στη σκέψη 50 της παρούσας αποφάσεως, συνίσταται στη διασφάλιση ενός κοινοτικού κατώτατου ορίου προστασίας των μισθωτών σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη, χάρη στην πληρωμή των ανεξόφλητων απαιτήσεών τους που απορρέουν από συμβάσεις ή σχέσεις εργασίας και αφορούν τις αποδοχές ορισμένης συγκεκριμένης περιόδου.

57 Από τη δικογραφία προκύπτει ότι το επίδομα του οποίου η σώρευση με τις απαιτήσεις τις οποίες εγγυάται η οδηγία απαγορεύεται από το άρθρο 2, παράγραφος 4, στοιχείο c, του ιταλικού νομοθετικού διατάγματος δεν απορρέει από συμβάσεις ή σχέσεις εργασίας, αφού καταβάλλεται εξ ορισμού μετά την απόλυση του εργαζομένου και συνεπώς δεν αποβλέπει στην καταβολή αμοιβής για παρασχεθείσα εξαρτημένη εργασία.

58 Εξάλλου, μολονότι το άρθρο 10 της οδηγίας επιτρέπει στα κράτη μέλη να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα για την αποτροπή καταχρήσεων, ούτε στη

διάταξη περί παραπομπής ούτε με τις παρατηρήσεις που υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο αναπτύχθηκε κανένα επιχείρημα με σκοπό να αποδειχθεί η ύπαρξη κάποιας καταχρήσεως, στην αποτροπή της οποίας θα απέβλεπε ο κανόνας περί απαγορεύσεως της σωρεύσεως.

59 Κατά συνέπεια, στο τρίτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι τα άρθρα 4, παράγραφος 3, και 10 της οδηγίας έχουν την έννοια ότι ένα κράτος μέλος δεν μπορεί να απαγορεύει τη σώρευση των ποσών που εγγυάται η οδηγία με επιδόματα σαν το επίδομα για εξεύρεση νέας εργασίας το οποίο προβλέπουν τα άρθρα 4 και 16 του ιταλικού νόμου 223 της 23ης Ιουλίου 1991 και του οποίου σκοπός είναι η κάλυψη των αναγκών του απολυθέντος εργαζομένου κατά τη διάρκεια των τριών μηνών που έπονται της λύσεως της εργασιακής σχέσεως.

Επί του τετάρτου ερωτήματος

60 Με το τέταρτο ερώτημα το αιτούν δικαστήριο θέτει το ζήτημα της σημασίας της φράσεως «τρεις τελευταίοι μήνες της συμβάσεως εργασίας ή της σχέσεως εργασίας» του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας.

61 Πρέπει να υπομνησθεί ότι το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας εγγυάται την πληρωμή των ανεξόφλητων απαιτήσεων για αμοιβές

— των τριών τελευταίων μηνών της συμβάσεως ή της σχέσεως εργασίας που είτε περιλαμβάνονται εντός του εξαμήνου που προηγείται της ημερομηνίας επελεύσεως της αφερεγγυότητας του εργοδότη είτε προηγούνται της ημερομηνίας καταγγελίας της συμβάσεως εργασίας του μισθωτού που οφείλεται στην αφερεγγυότητα του εργοδότη

— ή των δεκαοκτώ τελευταίων μηνών της συμβάσεως ή της σχέσεως εργασίας που προηγούνται είτε της ημερομηνίας επελεύσεως της αφερεγγυότητας του εργοδότη είτε της ημερομηνίας λύσεως της συμβάσεως ή της σχέσεως εργασίας του μισθωτού, το διάστημα δε αυτό μπορεί να μειωθεί από τα κράτη μέλη σε οκτώ εβδομάδες ή περισσότερες επιμέρους περιόδους που να έχουν συνολικά την ίδια διάρκεια.

62 Από τον σκοπό της οδηγίας συνάγεται ότι η περίοδος των τριών μηνών για την οποία ισχύει η εγγύηση της καταβολής των αμοιβών κατά το άρθρο 4, παράγραφος 2, εκφράζεται σε ημερολογιακούς μήνες, δηλαδή πρόκειται για το χρονικό διάστημα που περιλαμβάνεται μεταξύ μιας από τις ημερομηνίες που προσδιορίζονται στο άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας και της ταυτάριθμης ημερομηνίας του τρίτου προηγούμενου μήνα.

63 Πράγματι, όπως παρατήρησαν η Γερμανική Κυβέρνηση και η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, ο περιορισμός της εγγυήσεως κατά τρόπο ώστε να καλύπτει τους τρεις τελευταίους ημερολογιακούς μήνες, ανεξάρτητα από την ημέρα κατά την οποία επήλθε ένα από τα γεγονότα στα οποία αναφέρεται το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας, θα μπορούσε να έχει επιζήμιες συνέπειες για τα προστατευόμενα από την οδηγία πρόσωπα, αν η επέλευση της αφερεγγυότητας δεν επερχόταν την τελευταία ημέρα του ημερολογιακού μήνα.

64 Κατά συνέπεια, στο τέταρτο ερώτημα πρέπει να δοθεί απάντηση ότι με τη φράση «τρεις τελευταίοι μήνες της συμβάσεως εργασίας ή της σχέσεως εργασίας» του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας νοούνται τρεις ημερολογιακοί μήνες.

Επί των δικαστικών εξόδων

65 Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν η Ιταλική Κυβέρνηση, η Γερμανική Κυβέρνηση και η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου καθώς και η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, που κατέθεσαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, δεν αποδίδονται. Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων.

Για τους λόγους αυτούς,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (πέμπτο τμήμα),

κρίνοντας επί των ερωτημάτων που του υπέβαλε με διάταξη της 3ης Νοεμβρίου 1995 η Pretura circondariale di Venezia, αποφαίνεται:

1) Ένα κράτος μέλος μπορεί, στο πλαίσιο της αποκαταστάσεως της ζημίας που έχουν υποστεί οι εργαζόμενοι λόγω της εκπρόθεσμης μεταφοράς της οδηγίας 80/987/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 20ής Οκτωβρίου 1980, περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών σχετικά με την προστασία των μισθωτών σε περίπτωση αφερεγγυότητος του εργοδότη, να εφαρμόσει αναδρομικά στην περίπτωσή τους τα εκτελεστικά μέτρα που θέσπισε εκπρόθεσμα, περιλαμβανομένων των κανόνων περί απαγορεύσεως της σωρεύσεως ή των άλλων περιορισμών της υποχρεώσεως του οργανισμού εγγυήσεως προς πληρωμή, υπό τον όρον ότι η οδηγία έχει μεταφερθεί προσηκόντως στο εσωτερικό δίκαιο. Εντούτοις, στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να μεριμνά ώστε η αποκατάσταση της ζημίας να είναι η προσήκουσα. Η πλήρης, νομότυπη και αναδρομική εφαρμογή των μέτρων εκτελέσεως της οδηγίας αρκεί κατά κανόνα προς τούτο, εκτός αν οι ζημιωθέντες αποδείξουν ότι έχουν υποστεί επιπλέον ζημίες λόγω του ότι δεν τους δόθηκαν σε εύθετο χρόνο τα χρηματικά οφέλη που εγγυάται η οδηγία, ζημίες για τις οποίες πρέπει συνεπώς να καταβληθεί επίσης αποζημίωση.

2) Η «επέλευση της αφερεγγυότητας του εργοδότη» κατά τα άρθρα 3, παράγραφος 2, και 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 80/987 συμπίπτει με την ημερομηνία της αιτήσεως κινήσεως της διαδικασίας συλλογικής ικανοποιήσεως, εξυπακουομένου ότι η εγγύηση δεν παρέχεται πριν από την έκδοση της αποφάσεως περί κινήσεως της διαδικασίας αυτής ή τη διαπίστωση του οριστικού κλεισίματος της επιχειρήσεως, σε περίπτωση ανεπάρκειας του ενεργητικού.

3) Τα άρθρα 4, παράγραφος 3, και 10 της οδηγίας 80/987 έχουν την έννοια ότι ένα κράτος μέλος δεν μπορεί να απαγορεύει τη σώρευση των ποσών που εγγυάται η οδηγία με επιδόματα σαν το επίδομα για εξεύρεση νέας εργασίας το οποίο προβλέπουν τα άρθρα 4 και 16 του ιταλικού νόμου 223 της 23ης Ιουλίου 1991 και του οποίου σκοπός είναι η κάλυψη των αναγκών του απολυθέντος εργαζομένου κατά τη διάρκεια των τριών μηνών που έπονται της λύσεως της εργασιακής σχέσεως.

4) Με τη φράση «τρεις τελευταίοι μήνες της συμβάσεως εργασίας ή της σχέσεως εργασίας» του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 80/987 νοούνται τρεις ημερολογιακοί μήνες.

Moitinho de Almeida Sevón Edward

Jann Wathelet

Δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 10 Ιουλίου 1997.

Ο Γραμματέας

R. Grass

Ο Πρόεδρος του πέμπτου τμήματος

J. C. Moitinho de Almeida